

Nieuwbouw in een bestaande omgeving

Hoe er nieuw gebouwd moet worden binnen bestaande stedenbouwkundige structuren en hoe 'open gaten' in straten dienen te worden gevuld is en blijft een actueel onderwerp en de discussies daarover blijven gewenst, zeker nu de stadsvernieuwing in volle gang is.

Hoge waardering voor het – veelal historisch en architectonisch waardevolle – bestaande, eist dat dit 'aangepast' dient te gebeuren.

Deze eis blijkt in de praktijk voor velerlei uitleg vatbaar: aangepast wat betreft het gebruikte materiaal? maat en schaal? ritme? plasticiteit? functie?

Omdat in Heemschutkring er in het algemeen van wordt uitgegaan dat een harmonisch beeld niet mag worden verstoord en dat nieuwe harmonie dient te worden nagestreefd, protesteert de Bond als in een waardevolle omgeving nadrukkelijk van dit uitgangspunt wordt afgeweken.

Zo plaatsten we onlangs kritische kanttekeningen bij verschillende nieuwbouwprojecten in de Haarlemse binnenstad. Daaronder bevond zich ook het wit geschilderde, in beton uitgevoerde, complex van in samenhang met een halfondergrondse parkeergarage gerealiseerde, splitlevelwoningen aan de Pietersstraat, vlakbij de middeleeuwse Janskerk. Heemschut achtte het raadzaam, dat bij dergelijke projecten in de toekomst de nodige 'voorzichtigheid' wordt betracht. Bij een interne discussie kwam vervolgens naar voren dat dit woningbouwproject op zichzelf in vele opzichten een harmonieus geheel is, de omgeving qua bouwmassa's zeker ontziet en voorts dat door de aanwezigheid van een garage geen overmatig parkeren door de bewoners in de smalle binnenstadsstraat ontstaat. Kortom dat het complex zonder meer kwaliteit bezit.

In een gesprek met de architect, Ir. L. C. Röling, stadsarchitect van Haarlem en voorts actief op het gebied van de Monumentenzorg, verklaarde deze, beslist niet 'het' recept voor bouwen in een waardevolle omgeving te hebben gegeven, wèl achtte hij dit 'een' manier en wel 'één die mijn voorkeur heeft'.

Wij nodigden hem uit om, gezien zijn standpunt dat door hem op deze wijze het juiste respect voor historische waarden is betracht, zijn visie op dit probleem nader te belichten.

De redactie hoopt dat met dit artikel thans een goede discussie over dit onderwerp in onze kring op gang komt.

Wie de schoen past . . . krijgt geen pijn aan zijn voeten

– OVER WAT PAST EN WAT PIJN DOET AAN DE OGEN –
DOOR WIEK RÖLING

Wanneer er een grote oceaanstomer aan een van de kades van Venetië meert, zijn er maar weinigen die zich opwinden over deze botsing van stijl en tijd. De schaal van het schip is onvergelykbaar met de grootste paleizen en kerken (alleen de Maria delle Salute houdt het uit) en een groter contrast tussen eigentijdse techniek en traditioneel ambacht is nauwelijks te vinden. Nu kan ieder tegenwerpen, dat een schip niets met een oude stad te maken heeft en dat het schip weer wegvaart en daarom niet stoort. Echter menige toerist komt twee of drie dagen in Venetië en zo'n boot ligt er soms weken en maakt van de kade waar ze ligt afgemeerd een straat met een moderne en een oude wand van verschillende schaal. Natuurlijk is een schip iets anders dan een gebouw, maar was de boot een bouwwerk: ze zou kunnen storen en nu ligt ze daar van het begin tot het einde van het verblijf en stoort de toerist niet. Zij stoort mij ook niet.

Het overkwam me eens dat zo'n enorm oceaanstomer zo lag afgemeerd dat het 'kasteel', gezien vanaf een bepaald bruggetje, precies paste in een gevelwand van Venetiaanse paleizen. Tussen die oude gebouwen leek een uiterst modern wit stalen gebouw te staan (Le Corbusier ± 1920 over architectuur: 'pourquoi ne pas faire des paquebots?') en het was prachtig. Het stoorde niet, het voegde zich werkelijk in de wand.

Dat stalen kasteel paste heel wat beter dan de kwasi aangepaste bakstenen gebouwen, met hun veel te vierkante raamgaten en afgedekt – onder een te kort dakvlak – met lelijke pannen. Het gaat er niet om, de pogingen van 'aangepaste architectuur' waar er in de Venetiaanse wanden gaten zijn gevallen af te kraken, maar te signaleren hoe wonderwel de vanzelfsprekende opbouw van het scheepskasteel zich voegde in de paleizenwand.

Ik stond eens met een 'connaisseur' uit het raam van zijn kantoor te kijken op de Herengracht. Hij verheugde zich over de prachtige grachtenwand met de frisgroene lenteblijden aan de bomen, en over de buitengewone welvaart die bleek uit al die vrijwel nieuwe auto's.

Op m'n vraag, of hij niet vond dat die eigenlijk permanente stroken glimmende auto's daken esthetisch stoorden, keek hij me peinzend verbaasd aan – daar had hij nog nooit bij stilgestaan. Wel weet ik zeker dat hij al z'n relaties zou inschakelen (en hij had er velen) als iemand het zou wagen een gat in

een grachtenwand te maken, 'het gave beeld te verstoren'. Daar bedoelde hij dan mee, iets anders zou bouwen dan een imitatie grachtengevel, waarbij het mij dan steeds verbaast wat men nog voor een 'grachtengevel' aanziet.

Nu weet ik dat auto's en alle rimram die het verkeer meebrengt aan borden, verkeerslichten, aangepaste straatprofielen en parkeermeters iets anders zijn dan een nieuw gebouw in een oude grachtenwand, maar je ziet ze met dezelfde ogen en het oog accepteert het één blijkbaar zoveel makkelijker dan het andere.

Het is met gebouwen toch anders dan met andere cultuuruitingen. Een exact in de aanvankelijke staat van oplevering gereconstrueerd huis, maakt een zeer stijve indruk. Toch suggereren schilderijen van bv. Berkheyde dat die huizen er zo strak hebben bijgestaan. Wij accepteren in hoge mate de veranderingen die straatwanden en gebouwen in de loop der eeuwen – in het gebruik – hebben ondergaan, en waarderen de gebruiksuitedrukking vaak meer dan de gelikte uitmontering van eerste oplevering. Gezien naar de smaak van de tijd, verkoos men in de 17de eeuw echter natuursteen boven baksteen. En indien men dan al baksteen moest toepassen en toch zijn welvaart wilde tonen, dan koos men een geslepen strakke steen. Als de bouwers van toen nu hun bouwmaterialen mochten kiezen verkoos ze waarschijnlijk beton (lijkt op natuursteen) boven bakstenen en zouden ze als ze bakstenen namen, kiezen voor de gladste groningse strengperssteen (die lijkt het meest op de geslepen steen van toen).

Dat wij de 17de eeuw willen oproepen met onze armoedige 'handvorm'-baksteen, heeft meer met de glans van 200 jaar verweven te maken dan met stijlinzicht.

Hetzelfde geldt voor pleisteren en kleuren van gevels. Pleisteren – zeker als je de voegen er in modelleert – lijkt op natuursteen en zou menig 18de-eeuwer bekoren – het huidige steeds maar weer streven naar de schone baksteenwanden met pannen (betonpannen!) geeft blijk van een gefixeerd beeld op een vermeende periode uit de geschiedenis van het bouwen en getuigt niet van historisch inzicht.

Het is flauw met het argument te komen: 'als monumentenzorg in 1650 was begonnen woonden we nu allemaal in houten huizen en wasten ons onder de pomp', maar het is wel

zo, dat de schoonheid van stad en dorp in een belangrijke mate is ontstaan omdat men steeds de huizen verbeterde en verbouwde (soms is een verbouwing niet een verbetering, maar is altijd wel als zodanig bedoeld) en het waagde om naar de geest van zijn tijd te bouwen, naast het bestaande. Zo ontstond het eindeloos gevarieerde beeld – de verschillende verlangens en schoonheidsidealen van altijd verschillende mensen uitdrukking – maar binnen het kader, waardoor de eenheid bleef. Het lijkt erop dat men nu men dat kader kwijt is met 'aanpassen' wanhopig iets dat voorbij is tracht vast te houden, waarbij de historische continuïteit echter doorbroken wordt. Maar het gaat hier niet om aangepast of niet aangepast, (aanpassen aan aanpassingen, het wordt steeds meer een afgeleide, steeds meer tweedehands – tweederangs) maar om kwaliteit.

Het gaat niet om aangepast of niet aangepast, maar om goed of slecht (mooi of lelijk, bekwaam of onbekwaam, gekunsteld of echt), waarbij het dikwijls moeilijk is om in de eigen tijd onmiddellijk het onderscheid tussen goed en slecht te maken.

Ook hierbij valt de vergelijking met andere kunsten weer op: zowel Mozart als Mahler als Debussy zijn in hun tijd als niet te genie-

ten nieuwlichters veroordeeld (en hadden hun bewonderaars van het eerste uur – de echte (her)kenners) terwijl de tijd hen selecteerde als de grote kunstenaars van hun tijd en zo ging en gaat het ook bij dichters en schrijvers, beeldhouwers en schilders. Het is vrijwel zeker, dat als (een genie als) Mozart nu leefde hij muziek zou schrijven die ons niet zo makkelijk en welluidend in de oren zou klinken. Het nu schrijven in de stijl van Mozart, of bv. het in een computerprogramma stoppen van harmonieën en veel voorkomende toonwendingen, levert muziek op die te herkennen is als Mozartachtig maar net zo simpel en saai is als de stukken die aan Rosemary Brown uit de hemel worden gedictieerd. Als je met dat soort muziek liefde voor Mozart wilt kweken lukt dat niet – net zo min als je met aangepaste grachtenwanden liefde kunt opwekken voor de grandioze architectuur van de 17de en 18de eeuw.

Maar het probleem van hoe te bouwen in een oude omgeving is met deze constatering niet opgelost. Voorop staat dat zoveel mogelijk van onze monumenten moeten worden gehandhaafd (ik zou zeggen alle!). Er is relatief zo weinig authentieke bouwkunst van vroeger en er is zoveel ruimte buiten die schaarse plekken waar de oude architectuur geconcentreerd is, dat het zinloos is te slopen en te vervangen maar geboden is de restanten te revalideren en in stand te houden. Voorbeelden van één van de ergste bedreigingen van de oude steden – ik bedoel: 'we gaan weliswaar slopen maar herbouwen 'in oude stijl' zijn er te over en de geschiedvervalsing druipt eraf. Om niet met vaderlandse voorbeelden te komen noem ik het Grote Marktkwartier in Antwerpen waar een schitterend stuk oude stad is vervangen door Almere

kitsch. En het voorbeeld van hoe nieuwe architectuur zich wel ongestraft laat integreren in de oude stad – mits van overtuigende en vanzelfsprekende vormgeving – vind ik nog steeds het Centre Pompidou in Parijs. Er is nergens zo'n enorm groot gebouw dat zich zo natuurlijk voegt in z'n omgeving terwijl daar niets is 'aangepast' in materiaal of kleur.

Daarentegen heeft men naast het Centre Beaubourg twee huizenblokken vervangen in 'aangepaste' stijl en dat is er weer een overduidelijk voorbeeld van dat dát niet gaat. Maar wat dan wel blijft moeilijk. Als er bv. in het oude stadje Veere – dat z'n charme o.a. dankt aan het feit dat het in een bepaalde stijlperiode bevroren lijkt – een gat moet worden gevuld kan ik me voorstellen – om dat hier een bepaalde éénheid veel meer dan een grote verscheidenheid één van de kwaliteiten is – dat men hier voor een reconstructie kiest boven een uitgesproken 20ste-eeuws bouwwerk. (Hoewel ik het laatste zou aandurven en ik denk dat het kan als er echt kwaliteit wordt geleverd. Maar wie levert en kent die kwaliteit?)

Architectuur is toch heel anders dan andere vormen van beeldende kunst; door z'n maat en samenhang met omgeving en door z'n gebruikswaarde. Mensen die zeggen je laat het ontbrekende stuk van de Nachtwacht toch ook niet door Karel Appel erbij schilderen (of het gestolen luik van het Lam Gods in Gent herkenbaar als copie tonen) zullen gelijk krijgen, maar ook in de beeldende kunst doen zich merkwaardige problemen voor bij restauratie en conservering. Afgezien van de broekjes die gelovigen en Victorianen uit kuisheidsoverwegingen hebben laten aanbrennen is er ook met vele kunstwerken in de loop der eeuwen gesold.

En degene die gruwet van een nieuw huis in een oude straat zou evenzeer verbijsterd zijn als hij een grieks beeld zou zien in z'n oorspronkelijke staat: beschilderd met felle kleuren, edelstenen in de oogkassen en een wapenuitrusting van blinkend goud.

Reconstructies van antieke steden zouden op ons een des te kitscheriger indruk maken naarmate ze de werkelijkheid van toen meer benaderen.

Het is duidelijk dat onze smaak evolueert en op het punt van appreciatie of aanvaarding van technische vormgeving sneller gaat dan in waardering voor onze bebouwde omgeving.

Maar als men zich dat realiseert is het misschien makkelijker om uitingen van eigentijdse architectuur te begrijpen en te waarderen.

Het is uitgesloten om een recept te geven hoe te handelen met nieuwbouw in een oude stad. Ik meen dat hoe groter de vanzelfsprekendheid is waarmee het gebouw zich manifesteert hoe makkelijker het zich zal voegen in z'n omgeving.

Ik vind geprofileerde latjes spijkeren op een vlakke voordeur om de indruk te wekken dat het gaat om een samengestelde, ambachtelijk gemaakte, deur, bij voorbeeld niet vanzelfsprekend.

Pietersstraat Haarlem. Westgevel Janskerk en noordgevel van onlangs gereedgekomen woningbouwcomplex van architect Ir. L. C. Röling. Foto: Jos Fielmilch, Haarlem.

Heemschut zette onlangs vraagtekens bij het op deze 'nadrukkelijk moderne' manier bouwen in een historische omgeving. De Bond nodigde de betrokken architect uit zijn visie te geven op het probleem hoe te bouwen in een bestaande, waardevolle omgeving. Wij hopen met deze bijdrage de discussie over deze problematiek in onze kring – opnieuw – op gang te brengen.

